

Patryk Tomaszewski¹

Wątki ekologiczne w programach polskich środowisk politycznych w kampaniach wyborczych w latach 2015 i 2019

STRESZCZENIE Niniejszy artykuł porządkuje problemy badawcze związane z wątkami ekologicznymi obecnymi w programach wyborczych partii i środowisk politycznych. Autor stara się w nim wskazać, gdzie kończy się ekologia, a zaczyna ideologiczne podejście do ochrony środowiska zwane ekologizmem. Szuka ponadto odpowiedzi na pytanie, czy ekologizm ma charakter prawicowy, czy też lewicowy. Meritum artykułu stanowi zaś analiza programów wyborczych z lat 2015 i 2019 w kontekście występowania w nich treści dotyczących ekologii. Analizując poszczególne programy wyborcze, autor posłużył się techniką *desk research* oraz analizą dyskursu przez zastosowanie kluczy kategoryzacyjnych (*keyword-based retrieval*). W wyniku analizy autor doszedł do wniosku, że Platforma Obywatelska i Koalicja Obywatelska nie wypowiadały się na temat zdrowej żywności i gospodarstw ekologicznych. Problem ten był najczęściej podnoszony przez Prawo i Sprawiedliwość, a następnie przez Polskie Stronnictwo Ludowe i Nowoczesną. Platforma Obywatelska i Koalicja Obywatelska nie wypowiedziały się także na temat dbałości o państwowe zasoby leśne ani kwestii GMO. W 2015 r. PiS, środowisko Kukiz'15 i Zjednoczona Lewica, w której skład wchodziła Partia Zielonych, wyraziły sprzeciw wobec tego ostatniego tematu. Z kolei w 2019 r. Komitet Lewicy nie podnosił kwestii GMO. Jedynym ugrupowaniem, które we wspomnianych wyborach podniosło tę kwestię, był PiS.

SŁOWA KLUCZOWE ekologizm, ekologia, ochrona środowiska, programy partyjne, programy wyborcze, myśl polityczna, dyskurs polityczny

¹ Dr Patryk Tomaszewski, Wydział Nauk o Polityce i Bezpieczeństwie, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, e-mail: patrykt@umk.pl, ORCID: 0000-0002-2333-9256.

Wprowadzenie

Celem artykułu jest przedstawienie koncepcji programowych poszczególnych środowisk politycznych startujących w wyborach parlamentarnych w latach 2015 oraz 2019 w kontekście pojawiających się w nich odniesień do ekologii, ochrony środowiska, a także do ideologii, jaką stanowi ekologizm. Ze względu na stosunkowo małą liczbę badań na temat ekologii i ekologizmu w polskich środowiskach politycznych artykuł zawiera podrozdział dotyczący historii ruchów i partii odwołujących się do „zielonego programu”. Autor szuka także odpowiedzi, czy ekologia (w ujęciu dychotomicznym) ma charakter prawicowy czy lewicowy. Ponadto na podstawie analizy dyskursu autor stara się odpowiedzieć na pytanie badawcze, jak rozkładały się akcenty ekologiczne w programach poszczególnych partii i koalicji biorących udział w wyborach parlamentarnych w latach 2015 i 2019. Warto podkreślić, że programy polityczne, jak zauważył Ian Budge, są najbardziej rozbudowanymi poglądami ugrupowań politycznych na wizje porządku społecznego, opracowanymi przez jedyne instytucje, które w demokratycznej polityce mają potencjał ich wdrożenia w życie (Woźniak, 2017, s. 42).

Przegląd badań

Badania na temat ekstremizmu zielonych i ekoterroryzmu prowadzi Elżbieta Posłuszna. Na uwagę zasługują artykuły: *Ekstremistyczne ruchy ekologiczne – historia, strategia, ideologia* (2007); *Główne idee prośrodowiskowego ekstremizmu* (2010). Środowiskiem zielonych w kontekście kampanii wyborczych zajął się Adam Pliszczyński w artykule *Kampanie wyborcze polskiej Partii Zieloni w wyborach do Parlamentu Europejskiego* (2016). Szerzej w obrębie nauk o polityce do zagadnień ekologizmu podeszli autorzy monografii pod redakcją naukową Doroty Maj oraz Marii Marczewskiej-Rytko wydanej w 2016 r. pt. *Ekologizm*. Książka zawiera artykuły poruszające problematykę ekologizmu jako nowego ruchu społecznego, jak też opisujące społeczny potencjał ruchów ekologicznych. Ukazało się również kilka opracowań odnoszących się do kwestii bezpieczeństwa ekologicznego, w tym interesujący artykuł Eryka Strzelińskiego pt. *Bezpieczeństwo ekologiczne w kampanii prezydenckiej 2020 r.* (2021).

Metodologia badań

Część analityczna artykułu została oparta o analizę *desk research*. Ponadto dokonano analizy dyskursu przez zastosowanie kluczy kategoryzacyjnych (*keyword-based retrieval*) i wyłonionych z nich słów kluczowych, które posłużyły bezpośrednio do analizy ilościowej badanych programów wyborczych.

Analizowane dokumenty to programy wyborcze partii politycznych oraz środowiska politycznego Kukiz'15, a także komitetów wyborczych, w których skład wchodziło kilka stronnictw politycznych. Badany materiał następuje pewnych kłopotów, ponieważ objętość programów wyborczych jest różna. Są wśród nich dokumenty obszerniejsze oraz znacznie bardziej zdawkowe. Nie wszystkie ugrupowania i komitety wyborcze startowały w 2015 r. i w kolejnych wyborach w 2019 r. Ponadto niektóre ugrupowania w jednych wyborach startowały samodzielnie, a w kolejnych weszły w skład komitetów wyborczych razem z innymi partiami bądź kandydowały każdorazowo w innych koalicjach (np. Partia Zieloni w 2015 r. startowała w wyborach w ramach Zjednoczonej Lewicy, zaś w 2019 r. wraz z Koalicją Obywatelską, natomiast ugrupowanie Nowoczesna w 2015 r. startowało samodzielnie, zaś w 2019 r. w ramach Koalicji Obywatelskiej)².

Należy również dodać, że – choć Partia Zielonych nie startowała samodzielnie w wyborach (z których programy były analizowane) – ze względu na wielość wątków ekologicznych ujętych w jej programie, w artykule poddano analizie postulaty tego ugrupowania, w celu pokazania istotnych różnic Partii Zielonych w stosunku do innych polskich stronnictw.

Ze względu na to, że samo badanie ilościowe za pomocą słów kluczy nie pozwoliło na dokładne przeanalizowanie programów podmiotów politycznych, w analizie dokonano triangulacji i poza wspomnianą metodą (eksploracja danych) zastosowano analizę jakościową treści programów (Jabłoński, 2020, s. 11–30).

Badanie dokumentów przy pomocy kluczy kategoryzacyjnych niesie za sobą szereg trudności związanych z precyzyjnym definiowaniem zapytań i realizacją procesu wyszukiwania. Pierwszym problemem jest synonimia. Pojęcie synonimii oznacza, że ta sama problematyka może być opisana na wiele sposobów.

² Podobnie w przypadku oddzielnych komitetów w 2015 r. – Kukiz' 15 i PSL, startujących w 2019 r. jako Koalicja Polska.

Kolejną trudność stanowi polisemia – zjawisko odwrotne do synonimii. To samo słowo może mieć różne znaczenia w różnych kontekstach. W celu odnalezienia słów kluczy programy wyborcze zostały podzielone na zdania, które następnie poddano analizie mającej na celu odnalezienie odpowiednich kategorii i odpowiadających im w konkretnym kontekście słów. Analizę tę zawarto w tabeli 1.

Tab. 1. Klucze kategoryzacyjne

Główny temat	Poboczne	Pomocnicze informacje
Środowisko naturalne	<ol style="list-style-type: none"> 1. Finanse, regulacja, przetwarzanie i utylizacja odpadów niebezpiecznych i toksycznych chemikaliów. 2. Zanieczyszczenie wód, gleb, zanieczyszczenie powietrza, globalne ocieplenie i zanieczyszczenie hałasem. 3. Ochrona lasów, gatunków zagrożonych. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Szacunki budżetowe, wnioski i środki, polityki rządowe i międzynarodowe kwestie środowiskowe, raporty dotyczące trendów środowiskowych, ochrona środowiska i oszczędność energii, finansowanie ochrony środowiska i egzekwowanie przepisów, przepisy dotyczące ochrony środowiska, przestępstwa przeciwko środowisku, przeglądy prawodawstwa środowiskowego, programów kontroli zanieczyszczeń, programów naprawczych dla środowiska, szkody i zanieczyszczenie (np. odkażanie gruntów), jakość środowiska lokalnego. 2. Ochrona wód gruntowych, oszczędzanie wody, oszczędzanie wody w miastach. Ochrona gleb przed wyjałowieniem, przed zanieczyszczeniami chemicznymi. Ograniczenie CO₂. Ochrona ludności przed hałasem. 3. Tworzenie nowych parków narodowych, rezerwatów, dbałość o różnorodność biologiczną. Programy edukacyjne związane z ochroną przyrody. Ochrona gatunków zwierząt w mieście. Edukacja na rzecz ochrony środowiska.
Energia	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tematy generalne. 2. Energia jądrowa. 3. Węgiel. 4. Gaz. 5. Oszczędzanie energii. 6. Badania i rozwój w zakresie energetyki. 7. Alternatywne źródła energii. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Przerwy w dostawie prądu i niedobory, polityka bezpieczeństwa energetycznego państwa, cele energetyczne, zaopatrzenie i oszczędzanie energii, regulacje związane z gazem ziemnym i energią elektryczną, wpływ opodatkowania na państwową politykę energetyczną, globalne potrzeby energetyczne, sytuacja nadzwyczajna: plany niedoborów energii, promocja projektów rozwoju energetyki, dalekosiężne potrzeby energetyczne państwa, wymogi kapitałowe energetyczne, ubóstwo energetyczne, regulacja prywatyzowanych przedsiębiorstw energetycznych, zapotrzebowanie na energię, strajki paliwowe, eksploatacja źródeł energii. Ograniczenie zużycia energii: ocieplenia domów, zmiany w przesyłach energii. 2. Budowa elektrowni atomowych, współpraca w tym zakresie z innymi państwami, utylizacja odpadów atomowych. 3. Redukcja węgla i problematyka kopalń oraz importu węgla. Modernizacja kopalń i elektrociepłowni. 4. Uniezależnienie od dostaw gazu. Dywersyfikacja dostaw. Ograniczenie zużycia gazu. Strategiczne zasoby własne oraz przechowywanie strategicznych zasobów. 5. Zmiany w przesyłach energii, zmiana w „nawykach” konsumentów energii.

Główny temat	Poboczne	Pomocnicze informacje
		6. Rozwój badań nad energią wodorową. Budowa np. samochodów elektrycznych i hybrydowych. 7. Energia wiatrowa, biopaliwa, farmy wiatrowe, programy dotyczące wodoru i energii odnawialnej, promocja energii słonecznej i energia geotermalna, promocja paliw alternatywnych do samochodów, kwestie związane z benzyną etanolową, biomasą; programy dotyczące paliw i energii wiatrowej, badania nad termiczną energią oceanów, program rozwoju energii słonecznej, badania nad paliwami alkoholowymi, dzierżawy geotermalne na terenach publicznych, programy wodorowe.
Rolnictwo	1. Ogólne (obejmuje kombinacje wielu podtematów). 2. Dotacje dla rolnictwa, wsparcie rolnictwa ekologicznego przez rząd i samorząd. 3. Bezpieczeństwo żywności.	1. Krajowa polityka ochrony gruntów rolnych. 2. Wsparcie upraw ekologicznych, wsparcie zalesiania. 3. Polityka względem GMO.

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie kluczy kategoryzacyjnych wyłoniono grupę szczegółowych problemów podejmowanych przez partie polityczne w wyborach parlamentarnych w 2015 r. oraz w 2019 r. Na tej podstawie wyodrębniono słowa klucze:

- Sprzeciw wobec GMO.
- Odnawialne źródła energii.
- Ochrona przyrody/środowiska – zwierząt, roślin, pomników przyrody.
- Redukcja CO₂.
- Ochrona klimatu / walka z ociepleniem.
- Gospodarstwa ekologiczne i zdrowa żywność.
- Dbalność o lasy państwowe.
- Energetyka prosumencka i energia odnawialna.
- Ochrona wód i gleb.
- Sprzeciw wobec energii atomowej.

Celem artykułu, poza uporządkowaniem rozumienia terminów: *ochrona środowiska, ekologia i ekologizm*, jest ukazanie, że problematykę szeroko pojętej ekologii (środowiska polityczne używają różnych sformułowań zamiennie, często

nieprecyzyjnie) w większym zakresie podejmują w Polsce środowiska uznawane za lewicowe niż prawicowe³. Autor postawił następujące pytania badawcze:

- pytanie 1: czy partie lewicowe i centrowe podejmują częściej problematykę związaną z wątkami ekologicznymi od partii samookreślających się jako prawicowe?
- pytanie 2: czy liczba wątków ekologicznych w programach wyborczych w 2015 r. zmieniła się w stosunku do 2019 r. (sprawy związane z ociepleniem klimatu, transformacją energetyczną stały się bardziej zauważalne w debacie publicznej)?

Przyjęto również następujące hipotezy:

- hipoteza 1: partie lewicowe i centrowe częściej podejmują problematykę z zakresu ekologii;
- hipoteza 2: wątki ekologizmu jako ideologii⁴ prezentowane były w programach ugrupowań lewicowych;
- hipoteza 3: nastąpiło zwiększenie liczby odniesień do wątków ekologicznych w programach wyborczych przygotowanych do wyborów w 2019 r. względem wyborów w 2015 r.

Ochrona środowiska, ekologia, ekologizm: uwagi teoretyczne

Termin *ekologia* pochodzi od zbitki dwóch greckich słów: *oikos* oznaczającego środowisko, dom oraz *logos* oznaczającego naukę. Pojęciem *ekologia* rozumianym jako część nauki przyrodniczej zajmującej się relacjami między organizmami żywymi a środowiskiem posłużył się jako pierwszy w XIX w. niemiecki badacz Ernst Haeckel (Tokarczyk, 2010, s. 487). Roman Tokarczyk zauważył, kiedy nastąpiło wzmocnienie zainteresowania ekologią przez inne nauki. Badacz pisał:

³ Szerzej na temat prawicowości i lewicowości zob. Maj (2018).

⁴ Autor przyjął, że ideologię należy rozumieć jako filozofię polityki, w której elementy teoretyczne przeplatają się często z praktycznymi, tworząc system ideowo-aksjologiczny, którego celem jest nie tylko opisanie rzeczywistości, ale także jej przekształcanie (Bernacki, 2007, s. 9). Należy zadać pytanie, jak badać ideologię? – według Andrewa Heywooda (2007) – „to zajmować się zarazem analizą treści myśli politycznej, interesować się ideami, doktrynami i teoriami, które rozwijały się dzięki i w ramach rozmaitych tradycji ideologicznych”. Należy podkreślić, że brakuje jednej, jasnej i precyzyjnej definicji mówiącej, gdzie kończy się ideologia, zaczyna doktryna, a gdzie myśl polityczna (szerzej zob. Radomski & Tomaszewski, 2021, s. 44).

Dopóki oceny te nie budziły obaw, relacje organizmów żywych z ich środowiskiem pozostawały domeną nauki – ekologii – i nawiązujących do jej ustaleń innych nauk. Wraz z pojawieniem się niepokojących symptomów zanieczyszczenia i zniszczenia środowiska organizmów żywych, przedmiot ekologii znalazł się w kręgu normatywnych zainteresowań etyki, prawa, polityki. Ocena stanu środowiska i wysunięte w nich powinności przybierane w normy poprawy jego jakości składają się na ideologię określaną nazwą „ekologizmu” (2010, s. 487).

Od końca XIX w. do końca drugiej wojny światowej ekolodzy zajmowali się zarówno filozofią natury, jak i zagadnieniami związanymi bezpośrednio z ochroną przyrody. W Polsce wśród ekologów znaleźli się: Jan Gwalbert Pawlikowski (1860–1939)⁵ i Walery Goetel (1889–1972). Ten ostatni był twórcą nowej gałęzi nauki: sozologii, łączącej w sobie problematykę ochrony przyrody z kwestią racjonalnego użytkowania jej zasobów (Gawor, 2015, s. 203–215). Wśród prekursorów ekologii w USA wymienić można natomiast: znanego leśnika, pisarza i obrońcę dzikiej przyrody Roberta Marshalla (1901–1939); Enosa Millsa (1870–1922) – pisarza oraz przyrodnika skupiającego się na ochronie dzikich zwierząt i terenów oraz dziś zapomnianego Aldo Leopolda (1887–1948) – pisarza, naukowca, autora zbioru esejów wydanych rok po jego śmierci pt. *A Sand County Almanac* (tytuł polski: *Zapiski z Piaszczystej Krainy*) (Carter & Simmons, 2000). Wpływ na rozwój rozważań z zakresu ekonomii politycznej w kontekście ekologii miał pośrednio brytyjski badacz William Stanley Jevons (1835–1882), który stwierdził, że proces postępu w zakresie wykorzystania energii, skutkujący oszczędnościami, ostatecznie prowadzi do zwiększonego jej zużycia. Analiza ta zwana jest paradoksem Jevonsa.

Do lat 60. XX w. rozwijał się przede wszystkim nurt ekologii odwołujący się do ochrony przyrody, mniej zaś ten zmierzający do tworzenia odrębnej ideologii. Ochrona przyrody była więc zagadnieniem, poruszonym zanim narodził się nurt ideowy zwany ekologizmem, który obecnie mocno odciska piętno na dyskusji o ochronie przyrody i miejscu człowieka w ekosystemie.

Nazwa *ekologizm* funkcjonuje od lat 60. XX w. Zakres zainteresowań tego kierunku obejmuje obszary naukowe od etyki i filozofii przez teologię i prawnictwo do polityki (Tokarczyk, 2010, s. 488).

⁵ Pawlikowski opublikował w 1913 r. esej *Kultura a natura*, w którym opowiedział się przeciw umasowieniu zainteresowania przyrodą np. turystyki górskiej, budowaniu kolejki na Kasprowy Wierch, a przy tym zainteresowaniu szerokich mas ochroną przyrody (zob. Okraska, 2010, s. 32).

Ekologizm jako ideologia złożony z idei określających pożądane relacje ludzi z przyrodą, wyróżnia się wśród innych ideologii niepowtarzalnymi cechami: jednostkowością, globalizmem, holizmem, romantyzmem i apokaliptyzmem. Jednostkowością, ponieważ dotyczy każdego człowieka. Globalizmem, ponieważ odnosi się do całej planety Ziemi i zamieszkującej na niej ludzkości. Holizmem, ponieważ w odróżnieniu od innych ideologii nie poprzestaje na umieszczeniu człowieka w otoczeniu społecznym, umieszczając go nadto w środowisku przyrodniczym. Romantyzmem, ponieważ, jak wcześniej romantyzm w kulturze, wyraża bunt przeciwko oświeceniowej wierze w cywilizację, przeciwstawiając jej naturalizm. Apokaliptyzmem, ponieważ jako jedyny wśród współczesnych ideologii ostrzega przed nagłą, nieoczekiwaną, globalną ekologiczną katastrofą. W tym sensie jest ideologią przetrwania człowieka, wszystkich istot żywych, całej planety Ziemia (Tokarczyk, 2010, s. 488).

Anthony Giddens łączy ruchy ekologiczne z kontrkulturą (Giddens, 2008, s. 114). Natomiast Marek M. Bonenberg przedstawia ekologów w ujęciu dycho-tomicznym. Nie dzieli ich już jednak na starych i nowych. Proponuje podział na tych, którzy zajmują się opóźnianiem, czy też równoważeniem zmian, jakie zachodzą w przyrodzie w związku z cywilizacyjną działalnością człowieka, określając ich „pragmatycznymi” (traktującymi przyrodę instrumentalnie w celu ochrony interesów człowieka (Bonenberg, 1999, s. 14–15), oraz na tych, którzy zajmują się etyką i filozofią ekologiczną albo środowiskową. Filozofia ta to według nich „konceptualna podstawa ekologii rozumianej jako sposób myślenia i działania, kształtujące nowy model «obecności w świecie», przez co staje się nową (choć dopiero postulowaną formą kulturową)” (Bonenberg, 1999, s. 15). Inspiracje ekologizmu wywodzą się więc nie tylko z nauk przyrodniczych skupiających się na ochronie środowiska, ale i z nurtów filozoficznych i etycznych, a także z koncepcji prowadzenia polityki.

Ekologizm lewicowy czy prawicowy

Rozważania na temat umiejscawiania partii politycznych na osi podziału w polityce nie stanowią sedna rozważań zawartych w tym artykule⁶.

⁶ Faktem jest, że współcześnie coraz więcej ugrupowań politycznych trudno umieścić na tradycyjnej osi politycznej wyznaczającej główną linię podziału w polityce, w sensie teoretycznym zaś odzwierciedlającej i opisującej konfliktowy aspekt polityczności, czyli triadę lewica – centrum – prawica. Z pomocą może przyjść jednak zastosowanie podziału szerszego, zakładającego, że na lewicy,

Z punktu widzenia tradycyjnej antynomii najczęściej uznaje się, że ekologizm ma lewicową proveniencję, kojarzoną często z Nową Lewicą. Wynika to przede wszystkim z faktu, że w ramach ruchów ekologicznych działają partie polityczne zielonych, które poza postulatami związanymi z ochroną przyrody oraz zrównoważonym rozwojem, często również pacyfizmem, a także feminizmem i antykonsumpcjonizmem prezentują postulaty wręcz antykapitalistyczne. Idee i postulaty promowane przez te ugrupowania można nazwać „zieloną polityką”.

Odniesienia do ekologii, a przede wszystkim do ochrony przyrody są także obecne w nurtach prawicowych. Występują one jednak przeważnie na obrzeżach głównych środowisk politycznych. Odwołania do ekologii, a nawet ekologizmu, szczególnie w kontekście pierwotności przyrody oraz kultu matki Ziemi, znajdujemy w nurtach neopogańskich, którym nieobcy jest również romantyzm. Poza tym elementy związane z ekologią są obecne w nurtach chadeckich, nacjonalistycznych czy też konserwatywnych⁷. Wśród konserwatystów ważne miejsce zajmuje w tym kontekście przedstawiciel rewolucji konserwatywnej Ernst Jünger (Kwiatkowski, 2019, s. 41–42).

Brytyjski naukowiec o konserwatywnych poglądach – Roger Scruton pisał:

Konserwatyzm kładzie nacisk na lokalność historyczną, tożsamość lokalną oraz pewien rodzaj długoterminowego zaangażowania, które pojawia się u ludzi w wyniku ich lokalnie zogniskowanych i ograniczonych powiązań. Biorąc pod uwagę stawiane sobie cele, socjalizm i liberalizm są z natury rzeczy globalne, natomiast konserwatyzm ma charakter lokalny: jest obroną lokalnych enklaw kapitału społecznego przeciwko siłom anarchicznych przemian. I właśnie podkreślenie lokalnego wymiaru powoduje, że konserwatyzm w sposób wyjątkowy jest predystynowany do rozwiązania problemów ochrony środowiska naturalnego (2017, s. 18).

jak i na prawicy są kierunki skłaniające się ku centrum (lewica lub prawica „umiarkowana”) oraz maksymalnie od niego odchyłone (lewica lub prawica „skrajna”); również centrum może skłaniać się ku jednemu lub drugiemu („centrolewica” – „centroprawica”, a w takim ujęciu istnieje również „centrum – centrum”). Można też szukać innego podziału partii politycznych, np. na komunitarystyczne i libertaliańskie.

⁷ W nurcie chrześcijańskim pojawiają się odwołania do św. Franciszka z Asyżu, ale także do nuczania papieża. Przede wszystkim do encykliki papieża Franciszka *Laudato Si'*, w której papież porusza sprawy: globalnej niesprawiedliwości, różnorodności biologicznej, globalnego ocieplenia, odpadów zanieczyszczających planetę (*Encyklika*, 2015).

Nurt polityczny zielonych w Europie

Wśród partii promujących „zieloną politykę” szczególne miejsce zajmuje niemiecki socjalistyczny i ekologiczny Sojusz90/Zieloni, którego przedstawiciele współrządzili w niektórych niemieckich landach, ale również w „Sojuszu zielono-czerwonym” z SPD (Socjaldemokratyczną Partią Niemiec) w latach 1998–2005. Po wyborach do Bundestagu we wrześniu 2021 r. ukształtowała się nowa koalicja złożona z socjaldemokratów z SPD (będących najsilniejszą partią w Bundestagu), Zielonych i liberałów z FDP (Wolna Partia Demokratyczna). Partie o profilu ekologicznym tworzyły koalicje również w Finlandii. Tam Liga Zielonych uczestniczyła w koalicyjnych rządach z socjaldemokratami w latach 1995–2002, natomiast w 2007 r. współrządziła z konserwatywną Partią Centrum. Na Łotwie Łotewska Partia Zielonych uczestniczyła w centroprawicowej koalicji, a w 2004 r. przez kilka miesięcy polityk tego ugrupowania – Indulis Emsis – stał na czele rządu. Obecnie premierem Islandii jest Katrín Jakobsdóttir, przedstawicielka Ruchu Zieloni-Lewica o charakterze ekologicznym, socjalistycznym i feministycznym. Partie zielonych mają też reprezentację w Parlamencie Europejskim. Są one skupione w lewicowej i nawiązującej do ekologizmu Europejskiej Partii Zielonych.

W Polsce środowiska ekologiczne, podobnie jak inne ruchy społeczne, zaczęły rozwijać się w latach 90. XX w. Chociaż już w czasie obrad Okrągłego Stołu utworzono podstolik ekologiczny, przy którym obradowali przedstawiciele takich organizacji, jak: Polski Klub Ekologiczny, Ruch „Wolność i Pokój”, Federacja Zielonych, Franciszkański Ruch Ekologiczny, Śląski Ruch Ekologiczny i Gdańskie Forum Ekologiczne. Trwające 34 dni rozmowy zakończył podpisany 10 marca 1989 r. protokół podstolika ekologicznego. Spośród 28 przedstawionych postulatów jeden nie został przyjęty przez stronę rządową (Gliński, 1996, s. 236, 243; Tkaczewska, 2004, s. 80).

Jeszcze w latach 80. XX w. powstał Klub Gaja. Został on założony przez Jacka Bożka w październiku 1988 r. W 1992 r. środowisko to zarejestrowało się jako Stowarzyszenie Ekologiczno-Kulturalne Klub Gaja, którego prezesem został Jacek Bożek. W 1988 r. powstała też Polska Partia Zielonych. Zjazd ugrupowania odbył się 10 grudnia 1988 r. w Krakowie w Pałacu „Pod Baranami”. Partia miała charakter efemeryczny, podobnie jak założone również w grudniu 1988 r. Niezależne Stronnictwo „Ruch Zielonych” (Tkaczewska, 2004, s. 81–83). W 1991 r. pod egidą Konfederacji Polski Niepodległej utworzono partię o profilu

ekologicznym, zarejestrowaną 2 maja 1991 r. pod nazwą Polska Partia Ekologiczna – Zielonych. Ugrupowanie było częścią Akcji Wyborczej Solidarność w 1997 r., a w 2001 r. Alternatywy Ruchu Społecznego przekształconego w Polską Partię Pracy (Paszkievicz, 2004, s. 11, 36). Od 2007 r. występowało pod nazwą Partia Zielonych, którą wyrejestrowano 12 lutego 2015 r. Jej liderem był poseł II kadencji Grzegorz Jerzy Kaczmarczyk (w Klubie Sejmowym KPN). Na polskiej mocno rozdrobnionej scenie politycznej lat 90. XX w. pojawiło się jeszcze kilka partii ekologicznych/zielonych. Działały też fora lub frakcje ekologiczne przy większych środowiskach politycznych, takich jak: Unia Demokratyczna, Socjaldemokracja Rzeczypospolitej Polskiej oraz Unia Pracy. Ugrupowaniem związanym silnie z „zieloną polityką” była założona na Zjeździe Założycielskim odbywającym się w dniach 6–7 września 2003 r. partia Zieloni 2004. Jej statut zakładał, że wszystkie stanowiska obsadzone będą w równej liczbie przez kobiety i mężczyzn, dlatego na czele partii, gdy ta powstawała, stało dwoje współprzewodniczących: Magdalena Mosiewicz i Jacek Bożek. Z czasem ważne miejsce zajął w niej Dariusz Szwed. W 2009 r. ugrupowanie zaczęło wydawać pismo *Zielone Wiadomości*⁸ o jednoznacznie lewicowym charakterze. W wyborach parlamentarnych w 2005 r. Zieloni 2004 zawarli porozumienie z Socjaldemokracją Polską i Unią Pracy, zaś w wyborach do Parlamentu Europejskiego wystartowali w bloku Centrolewicy z Socjaldemokracją Polską Marka Borowskiego i Partią Demokratyczną – Demokracy.pl. Obecnie Zieloni 2004 działają jako Partia Zielonych, którą kierują Urszula Zielińska i Przemysław Słowik.

Pozapartyjne organizacje ekologiczne działające w latach 90. XX w. miały przede wszystkim lewicowe zabarwienie⁹. Tematyka związana z ochroną przyrody, zieloną polityką, biocentryzmem i anarchoekologizmem zaczęła gościć na łamach pism anarchistycznych, takich jak *Inny Świat* i *Mać Pariadka* (Malendowicz, 2006, s. 120–121). Pojawiły się także organizacje ekologiczne np. Pracownia na Rzecz Wszystkich Istot. Fundacja Wspierania Inicjatyw Ekologicznych w 1989 r. założyła wydawnictwo i czasopismo (przejściowo dwutygodnik, później miesięcznik) pt. *Zielone Brygady. Pismo Ekologów*, zaś w 1994 r. powstał miesięcznik *Dziki Życie*. Tematykę ekologiczną poruszało również środowisko skupione wokół pisma pt. *Obywatel* założonego w 2010 r. (od 2011 r. ukazującego się jako *Nowy Obywatel*). W 2004 r. działalność w Polsce rozpoczęła międzynarodowa organizacja ekologiczna Greenpeace. Współcześnie organizacji ekologicznych

⁸ Zob. np. *Zielone Wiadomości* (2009).

⁹ Chociaż w ruchach ekologicznych brakuje jednorodności.

o różnym charakterze (ochrona dzikich zwierząt, działania na rzecz energii odnawialnej, działania na rzecz walki z konsumpcjonizmem, edukacja ekologiczna) jest w Polsce kilkadziesiąt. Są one jednak rozproszone i można je klasyfikować według różnych typologii¹⁰. Słabości współczesnego ruchu ekologicznego w artykule wstępnym pisma *Dziki Życie* opisywał jego redaktor naczelny Grzegorz Bożek:

Niedawno uważnie przeglądnąłem listę, kto prenumeruje nasz miesięcznik. Cieszy, że lista prenumeratorów indywidualnych jest największa w ponad 25-letniej historii naszego czasopisma, choć jak na ponad 38-milionowe państwo, to wciąż jest zdecydowanie za mała. Przyrodą, środowiskiem czy zwierzętami interesuje się wielu ludzi – i prenumerujących powinno być zdecydowanie więcej. Po dokonanym przeglądzie nasuwają się niestety mało optymistyczne wnioski. Wśród prenumerujących parków narodowych jest zaledwie 5, parków krajobrazowych tylko 2, bibliotek publicznych, gminnych czy centrów edukacji – razem 7, poza tym zaledwie jeden ośrodek naukowy. Oczywiście do listy instytucjonalnych odbiorców można dodać 15 bibliotek z listy egzemplarza obowiązkowego, ale to nie jest prenumerata. Powyższe wyniki robią marne wrażenie, wszak instytucji zajmujących się ochroną przyrody jest przynajmniej kilkaset... Ale najbardziej porażające jest zestawienie organizacji ekologicznych, przyrodniczych – tutaj liczba prenumerujących wynosi 0 (słownie: ZERO!). Co prawda ta liczba nigdy nie była specjalnie wysoka, zresztą wiele organizacji ekologicznych w ostatnich 30 latach niespecjalnie było zainteresowane budowaniem mocnej reprezentacji prasy ekologicznej, a jednocześnie wystarczają im media społecznościowe czy własne strony www, ale taki wynik to jednak wstyd (2019).

Ekologia w programach wyborczych w kampaniach parlamentarnych w latach 2015 i 2019 – analiza dyskursu

Bez wątplenia najbardziej związany z „zieloną polityką” program przedstawiła w analizowanym okresie Partia Zieloni. Obszary, którymi się zajęła, to nie tylko ochrona środowiska, ale również walka ze smogiem, transformacja źródeł energii na proekologiczne, zmiany w transporcie, a także sprzeciw wobec budowy elektrowni atomowych. Wśród postulatów ugrupowania znalazła się

¹⁰ Zauważał to już w 1996 r. Piotr Gliński (zob. Gliński, 1996, s. 289).

propozycja uchwalenia ustawy o wspieraniu rozwoju rozproszonej energetyki odnawialnej. Dzięki niej Polska w dalekiej perspektywie, zdaniem autorów programu w 2050 r., powinna osiągnąć poziom min. 70% zaopatrzenia w energię finalną ze źródeł odnawialnych (*Partia Zieloni. Program 2018*, s. 14). Program ten wymagałby zupełnej zmiany w energetyce. W programie wyrażono sprzeciw wobec utrzymywania energetyki z polskich źródeł kopalnych, postulowano wprowadzenie do taryfy energetycznej opłaty prozdrowotnej, a przede wszystkim odejście od planów budowy elektrowni jądrowej. W programie Partii Zielonych zapisano:

Energetyka jądrowa ma wystarczająco wiele poważnych zastrzeżeń i nie rozwiąże problemu braku mocy spowodowanego wypadaniem z systemu starych bloków węglowych. Ze względu na drenaż finansowy spowodowany wysokimi kosztami budowy elektrowni, problem zostanie spotęgowany. Przedsiębiorstwa energetyczne nie będą miały środków finansowych na przeprowadzenie niezbędnej transformacji energetycznej. Ponadto obecnie energetyka jądrowa nie pozwala przewidzieć w sposób wiarygodny kosztów inwestycji w całym cyklu życia, a także jest zbyt sztywna, aby dostosować się do elastycznego systemu przyszłości opartego na OZE (*Partia Zieloni. Program 2018*, s. 15).

Generalnie działacze z Partii Zielonych postulowali przesunięcie ciężaru kosztów ochrony środowiska na przedsiębiorstwa wydobywające paliwa kopalne, proponując wprowadzenie podatku węglowego nakładanego w oparciu o stopień emisji dwutlenku węgla podczas spalania paliwa. Opowiadali się też za innymi podatkami ekologicznymi, jak podatek od plastikowych torebek. Wśród innych propozycji fiskalnych znalazły się również: opodatkowanie od prywatnych majątków powyżej 5 mln zł w wysokości 5%, czy też uszczelnienie podatku od spadków. Dziedziczenie majątków o wartości przekraczającej 10 mln złotych zdaniem Partii Zielonych powinno zostać obciążone podatkiem w wysokości 25%. Przy jednoczesnym minimalnym obniżeniu podatku VAT, częściowym CIT i uproszczeniu PIT (*Partia Zieloni. Program 2018*, s. 21). Postulowano

przygotowanie – we współpracy z samorządami – Lokalnych Planów Zielonej Reindustrializacji obszarów przemysłowych o wysokim bezrobociu strukturalnym. Strategie powinny uwzględniać m.in. wykorzystywanie dotychczasowych umiejętności, szeroki dostęp do szkoleń zawodowych, środków finansowych dla zakładających nowe przedsiębiorstwa i spółdzielnie, pobudzanie

rozwoju klastrów, wsparcie dla podmiotów ekonomii społecznej (*Partia Zieloni. Program 2018*, s. 23–24).

W dłuższej perspektywie proponowano skrócenie godzin pracy każdego dnia z ośmiu do sześciu. W ramach działań prodemokratycznych domagano się zwiększenia odpisu podatkowego na organizacje pożytku publicznego oraz, co zmieniłoby znacznie system wyborczy:

Zniesienia w wyborach do Sejmu ogólnopolskich progów wyborczych, uprawniających do udziału w podziale mandatów na poziomie okręgów wyborczych. Ustanowienia 3% progu wyborczego na poziomie kraju dla pojedynczych partii i koalicji wyborczych, uprawniającego do udziału w podziale mandatów wyrównawczych z listy krajowej. Zmiany mechanizmu przeliczania głosów na mandaty ze sprzyjającej dużym partiom metody d'Hondta na bardziej wyrównaną Sainte-Laguë. Zmiany formy głosowania w wyborach do Senatu na wybory proporcjonalne w 16 wojewódzkich okręgach wyborczych w systemie Panachage, w którym każdy wyborca czy wyborczyni może oddać głos na maksymalnie tylu kandydatów i kandydatek, ile jest mandatów do obsadzenia w danym województwie (*Partia Zieloni. Program 2018*, s. 42–43).

Program ten, mimo faktu, że ugrupowanie startowało wspólnie z innymi partiami (w 2015 r. jako komitet Zjednoczonej Lewicy, a w 2019 r. w ramach Koalicji Obywatelskiej), wykraczał poza postulaty pozostałych podmiotów politycznych i miał w zasadzie przesłanie nie tylko odwołujące się do wartości związanych z ochroną przyrody, ale również do ideologii ekologizmu. W *Zielonym Manifestie* Partii Zielonych z 2016 r. zapisano:

Naszym celem i zadaniem jest ochrona przyrody przed zniszczeniem, walka o lepszy i bardziej sprawiedliwy świat, prawdziwie demokratyczny system polityczny w Polsce i Europie oraz przeciwstawienie się wszechwładzy pieniądza i korporacji oraz fundamentalizmowi religijnemu i nacjonalizmowi (*Zielony Manifest 2.0*).

Również lewicowa Partia Razem postulowała odejście od energetyki opartej na węglu, a także sprzeciwiała się tworzeniu programów energetyki jądrowej w Polsce (*Razem inna polityka jest możliwa. Program wyborczy partii „Razem” 2015*). Warto przypomnieć, że w 2015 r. Partia Razem nie startowała ze wspólnej listy z takimi partiami, jak Sojusz Lewicy Demokratycznej czy też Unia Pracy.

W 2015 r. zagadnienia ekologiczne szeroko uwzględniono w programie Zjednoczonej Lewicy, w którym zapisano wsparcie dla odnawialnych źródeł energii oraz energetyki prosumenckiej. Warto podkreślić, że środowisko to sprzeciwiało się szczelinowaniu hydraulicznemu, co było sprzeczne z entuzjastycznymi wypowiedziami prominentnych polityków Platformy Obywatelskiej, mówiących o wielkich możliwościach wydobywania gazu łupkowego w Polsce (*Program wyborczy Zjednoczona Lewica 2019*, s. 42). Poza tym Zjednoczona Lewica podejmowała temat ekologicznej żywności, postulując przede wszystkim wprowadzenie zasady, że co najmniej 20% żywności podawanej w publicznych stołówkach powinno pochodzić z upraw ekologicznych. Lewica sprzeciwiała się także uprawom GMO (*Program wyborczy Zjednoczona Lewica 2019*, s. 40). W wyborach w 2019 r. Zjednoczona Lewica startowała z Komitetu Wyborczego Sojuszu Lewicy Demokratycznej podobnie jak Partia Razem. W programie przedstawionym wówczas przez partie lewicowe również znalazły się zapisy o ochronie środowiska oraz o „końcu dominacji węgla”. Pisano:

zredukujemy zużycie paliw kopalnych w energetyce na rzecz czystych źródeł energii. Będziemy inwestować w sieci przesyłowe, termomodernizację budynków, panele słoneczne, elektrownie wiatrowe, pompy ciepła i domową produkcję energii. Do 2035 r. większość energii będzie pochodzić z odnawialnych źródeł. Zakażemy importu węgla i uniezależnimy się od gazu z zagranicy (*Polska jutra. Główne postulaty lewicy*, s. 3–4).

Ponadto zakładano wprowadzenie ulgi podatkowej i dopłaty do inwestycji, które zachęcą rolników do budowy paneli słonecznych i farm wiatrowych. W 2015 r. postulaty o odnawialnych źródłach energii i energetyce prosumenckiej znalazły się w programie Nowoczesnej, której liderem był Ryszard Petru (*Program Nowoczesna Polska dla każdego. Wartości, cele, działania*, 2015, s. 90, 102). Partia ta w obszarze ochrony środowiska deklarowała: „Zadbamy o zachowanie w stanie niezmiennym szczególnie cennych elementów krajobrazu naturalnego i zasobów środowiska – lasów, puszczy, akwenów, obszarów unikatowych pod względem przyrodniczym i krajobrazowym” (*Program Nowoczesna Polska dla każdego...*, 2015, s. 100).

Program Prawa i Sprawiedliwości przygotowany do wyborów w 2015 r. ukazał się rok wcześniej. Dotyczył on przede wszystkim ochrony środowiska i energetyki odnawialnej. Podobnie jak SLD, tak i PiS sprzeciwiał się GMO. W programie pisano, że ugrupowanie to zapewni, by

Polska była całkowicie wolna od upraw i pasz GMO, co będzie dobre dla zdrowia ludzi i środowiska, ale zwiększy też atrakcyjność i wartość handlową polskiej żywności. To podczas rządów Prawa i Sprawiedliwość zostały wprowadzone pierwsze prawne restrykcje wobec GMO w ustawach o nasiennictwie i o paszach. Jesteśmy za zakazem w polskim rolnictwie upraw i pasz GMO (*Zdrowie. Rodzina. Praca. Program PiS 2014*, s. 101).

W programie podkreślano, że PiS będzie popierać inwestycje w energetykę odnawialną, „ale nie taką, która zagraża zdrowiu i warunkom życia na polskiej wsi”. Fragment programu odnosił się do sceptycznego podejścia tego ugrupowania do energii wiatrowej, co skutkowało przyjęciem, już po wyborach w 2015 r., ustawy z dnia 20 maja 2016 r. o efektywności energetycznej. PiS postulowało również ochronę przyrody ożywionej i nieożywionej. W duchu konserwatywnym zapisano:

Prawo i Sprawiedliwość będzie prowadziło politykę zrównoważonego rozwoju w zakresie ochrony środowiska. Rolą rządu dbającego o narodową spójność państwa jest bowiem godzenie polityki rozwoju z ochroną ojczystej przyrody i polskiego krajobrazu. Dążenie do poprawy jakości życia powoduje stałą potrzebę rozwoju, co jednak jest możliwe tylko dzięki eksploatacji zasobów przyrodniczych. Użytkowanie zasobów przyrodniczych to nasze prawo, ale równocześnie obowiązek zapewnienia trwałego dostępu do nich przyszłym pokoleniom (*Zdrowie. Rodzina. Praca. Program PiS 2014*, s. 105).

Przekonywano o chęci zwiększenia możliwości retencyjnych państwa. Przed wyborami parlamentarnymi w 2019 r. PiS wyjaśniło, w jaki sposób traktuje ochronę środowiska: „Rozumiemy ją szeroko: od ochrony dziedzictwa naturalnego i różnorodnych walorów krajobrazowych, przez troskę o klimat i poprawę jakości powietrza, na humanitarnym traktowaniu zwierząt i racjonalnej gospodarce odpadami skończywszy” (*Polski model państwa dobrobytu. Program PiS 2019*, s. 161). Wspominano o walce ze smogiem, gospodarce odpadami oraz o rozpoczęciu realizacji Miejskich Planów Adaptacji (MPA44)¹¹. Ponadto po-

¹¹ Miejskie plany adaptacji do zmian klimatu (MPA) powstaną we współpracy władz, mieszkańców i ekspertów. Uwzględnią lokalne uwarunkowania i problemy miast, z których każde ma inną specyfikę i strukturę, różnią się także pod względem zagrożeń i trudności, z którymi się mierzą. Adaptacja do zmian klimatu to nowy wątek w polityce rozwojowej państw i miast, który – ze względu na skalę problemu – nie może być pomijany. Wdrożenie MPA poprawi bezpieczeństwo mieszkańców miast i zwiększy ochronę przed szkodliwymi skutkami zmian klimatu. Dodatkowo MPA będą uwzględniały długofalowe planowanie i zróżnicowane potrzeby interesariuszy i społeczności

dobnie jak w programie z 2014 r. zwracano uwagę na ochronę przyrody (*Polski model państwa dobrobytu...*, s. 165–170).

Główny adwersarz polityczny PiS w wyborach z 2015 r., Platforma Obywatelska, w swoim programie podkreślał, że ważnymi elementami ekosystemu są: mikroretencja, tworzenie zachęt do rozwijania energetyki „rozproszonej”, prosumenckiej, na użytek gospodarstw domowych oraz wymiana nieefektywnych pieców węglowych na oszczędne urządzenia spełniające wysokie normy emisji CO₂ i pyłów, również takie, które opalane są drewnem i innymi surowcami odnawialnymi (*Polska Przyszłości. Program PO RP 2015*, s. 16, 57, 59). W 2015 r. w programie PO zapisów dotyczących ekologii było niewiele. Natomiast poświęcono jej cały rozdział programu Koalicji Obywatelskiej, która powstała przed wyborami w 2019 r. Tym razem nie pisano w nim jednak (jak w poprzednich latach) o ochronie środowiska, lecz potraktowano ekologię jako działanie holistyczne, zmianę sposobu życia. Przede wszystkim zakładano walkę ze smogiem, głównie poprzez likwidację starych pieców oraz tworzenie warunków do budowania lokalnych instalacji do wytwarzania energii, w tym wspieranie elektrowni wiatrowych (jak pamiętamy w tej kwestii rząd PiS wydał ustawę, która ograniczyła ich rozwój). Ponadto zwracano uwagę na zmniejszający się w Polsce poziom wód gruntowych. Aby ten proces zahamować, proponowano budowę większej liczby zbiorników retencyjnych. Deklarowano:

Zielona Polska to zdrowa przyszłość naszych dzieci. Nowa polityka urbanistyczna, w miejsce „betonowania” miast, będzie zawierała strategię zadrzewiania terenów miejskich, ale także nieużytków rolnych. Będziemy chronić puszcze, zamiast ją wycinać. W porozumieniu z lokalną społecznością powołamy nowe i rozszerzymy obszary parków narodowych. Cenna Puszcza Białowieska stanie się w całości parkiem narodowym (*Twoja Polska. Program Koalicji Obywatelskiej*, 2019, s. 91–93).

Program ten ze względu na charakter startującej jako konglomerat partii politycznych i stowarzyszeń koalicji był znacznie bogatszy w odniesieniu do analizowanych problemów. Prawdopodobnie na oblicze ideowe programu z 2019 r. wpływ miało środowisko Partii Zielonych.

lokalnych. Projekt jest realizacją wskazań strategicznego planu adaptacji dla sektorów i obszarów wrażliwych na zmiany klimatu w Polsce. Jednym z zamierzeń Ministerstwa Środowiska w ramach projektu jest edukacja i podniesienie świadomości na poziomie lokalnym – zarówno wśród urzędników, jak i społeczności miejskich.

W 2015 r. Polskie Stronnictwo Ludowe w *Deklaracji wyborczej* odnosiło się do spraw związanych z ekologią, podkreślało, że Polska powinna rozwijać się w myśl wytycznych zrównoważonego rozwoju¹². W *Deklaracji...* PSL pisano:

Zrównoważony rozwój musi oznaczać spełnienie wymogów związanych z ochroną i zachowaniem dziedzictwa naturalnego, które powinniśmy przekazać kolejnym pokoleniom. Duży wkład w utrzymanie stanu środowiska ma dobrze prowadzona gospodarka leśna. Uważamy, że trzeba jej zapewnić stabilizację. Naszym celem jest obrona lasów państwowych, aby zawsze były własnością publiczną (*Deklaracja wyborcza PSL. Wybory parlamentarne 2015*, s. 27).

Deklarowano również wprowadzenie bardziej racjonalnej polityki wodnej, a także wspieranie energetyki opartej o źródła odnawialne, przede wszystkim chodziło o mechanizmy wdrażania rozwiązań w obszarze OZE. Zauważano jednocześnie, że zbyt rygorystyczne wymogi klimatyczne przekładają się na wzrost cen energii, wpływający na konkurencyjność przemysłu i wzrost kosztów utrzymania gospodarstw domowych (*Deklaracja wyborcza PSL...*, s. 24, 27). Nie wskazywano jednak w *Deklaracji...*, jak sobie z tym problemem poradzić. W 2019 r. na problematykę ekologiczną zwróciło uwagę Polskie Stronnictwo Ludowe – Koalicja Polska (do współpracy z PSL przystąpiło środowisko Kukiz' 15 oraz Stronnictwo Demokratyczne), które postulowało wprowadzenie programu budowy niewielkich zbiorników retencyjnych. Podobnie jak Partia Zieloni i Koalicja Obywatelska również PSL – Koalicja Polska opowiadało się za zmniejszeniem emisji CO₂ przez wprowadzenie w domach nowoczesnych pieców. Proponowano zmianę ustawy „wiatrakowej”, a także zapowiadano systematyczne odchodzenie od węgla. Pisano: „Naszym celem jest 50% udział OZE w polskim miksie energetycznym do 2030 r. Przywrócimy stałe taryfy za produkcję energii odnawialnej i obniżymy VAT do 8% na rozwiązania oparte na OZE”. Proponowano (podobnie jak w programie PO i KO) rozwiązania prosumenckie (*PSL – Koalicja Polska. Łączymy Polaków*, 2019, s. 17). Podkreślano znaczenie zrównoważonego rozwoju, kładąc nacisk na sprostanie wymogom związanym z ochroną i zachowaniem dziedzictwa naturalnego. Zdaniem ludowców „Duży wkład w utrzymanie stanu środowiska ma dobrze prowadzona gospodarka leśna.

¹² Zrównoważony rozwój, jak zauważyła Ewa Olejarczyk (2016, s. 119–140), prowadzi do pozytywnych zmian jakościowych i ilościowych na danym obszarze przy jednoczesnym poszanowaniu walorów środowiska oraz zasady równości społecznej.

Uważamy, że trzeba jej zapewnić stabilizację. Naszym celem jest obrona lasów państwowych, aby zawsze były własnością publiczną”. Wspominano o budowie wszelkiego rodzaju zbiorników wodnych (*PSL – Koalicja Polska...*, s. 26–27).

Mniejsze ugrupowania marginalnie poruszały tematy związane z ekologią. Dokładnie opisując: w programie Koalicji Odnowy Rzeczypospolitej Wolność i Nadzieja wspomniano o znaczącej redukcji liczby ministerstw (w tym o likwidacji resortu gospodarki terenami i ochrony środowiska). Miało ich pozostać tylko sześć (*Dumna i bogata Polska. Program Partii KORWiN*, 2015, s. 12)¹³. W 2019 r. konserwatywni liberałowie startowali wspólnie z Grzegorzem Braunem i częścią środowisk narodowych, a w programie odnieśli się do ekologii:

Wprowadzimy całkowity zakaz importu śmieci do Polski. Do ekologii podchodzimy ze zdrowym rozsądkiem, dlatego nie jesteśmy przeciwnikami produkcji energii z węgla, natomiast popieramy korzystanie z nowszych, bardziej efektywnych i czystszych technologii w energetyce. Aby powstrzymać wzrost kosztów produkcji energii (wynikający z bezkrytycznego aplikowania w Polsce wymogów polityki energetycznej UE), zainicjujemy kampanię informacyjną przygotowującą wypowiedzenie tzw. pakietu klimatycznego Unii Europejskiej, nakładającego na naszą gospodarkę nieuzasadnione obciążenia finansowe i wymuszającego transformację w kierunku droższych źródeł energii (*Polska dla Ciebie. Piątka Konfederacji – program Konfederacji Wolność i Nadzieja*, 2019, s. 18).

Widoczne jest sceptyczne nastawienie wobec ekologizmu środowisk konserwatywno-liberalnych uznających, że część danych dotyczących np. ocieplenia klimatu jest zmanipulowanych¹⁴. W wyborach w 2015 r. środowisko skupione wokół Pawła Kukiza przygotowało *Strategię zmiany*, która była programem politycznym tej formacji. Zagadnieniom związanym z ochroną środowiska, czy też szerzej z ekologią poświęcono w nim niewiele miejsca. Wspominano: „Nie pozwolimy też na wypieranie tradycyjnego rodzinnego rolnictwa przez korporacyjne rolnictwo wielkoprzemysłowe, które niszczy lokalną gospodarkę, zdrowie ludzi i zwierząt, naturalne i kulturowe bogactwo. Musimy umożliwić rolnikom sprzedaż bezpośrednią produktów przetworzonych i zakazać obrotu i upraw

¹³ To było jedyne odniesienie do spraw związanych z problematyką wyróżnioną w kluczach kategoryzacyjnych przygotowanych w celu analizy dokumentów programowych.

¹⁴ W środowisku konserwatywno-liberalnym uznaniem cieszy się były współpracownik Ayn Rand, profesor ekonomii George Reisman, który jest autorem książki o wymownym tytule *Ekologizm. Trucizna XXI wieku*.

GMO”(Strategia zmiany. Kukiz’15. Potrafisz Polsko, 2015, s. 18). Ponadto negatywnie podchodzą do unijnych działań związanych z emisją CO₂. Stwierdzano:

Polityka energetyczno-klimatyczna Unii Europejskiej to czysto ideologiczny projekt, dla którego nie ma żadnego sensownego naukowego, ekonomicznego ani politycznego uzasadnienia. Nawet jeśli przyjęlibyśmy teorię ludzkiego wpływu na niekorzystne zmiany w atmosferze, akceptacja jednostronnej polityki przez UE, przy sprzeciwie państw Azji i Ameryki, stanowi przejaw ideologicznego zacieźwienia i tendencji do gospodarczego samobójstwa (Strategia zmiany..., s. 30).

Liczbę odniesień do wątków ekologicznych w programach wyborczych poszczególnych ugrupowań i komitetów wyborczych prezentuje tabela 2.

Tab. 2. Liczba odniesień w programach wyborczych do wątków ekologicznych (analiza słów kluczowych)

Postulaty ugrupowań i komitetów wyborczych	PO 2015	KO 2019	PiS 2015	PiS 2019	Zjednoczona Lewica 2015	Lewica KW SLD 2019	Kukiz’15	KORWiN 2015	Konfederacja 2019	Razem 2015	Nowoczesna 2015	Partia Zieloni 2018	PSL 2015	PSL – Koalicja Polska 2019
Sprzeciw wobec GMO	-	-	3	1	1	-	1	-	-	-	-	3	-	-
OZE	1	3	3	2	5	1	-	-	-	2	3	7	1	6
Ochrona przyrody/ środowiska	2	1	8	11	2	1	-	-	1	-	4	6	1	1
Redukcja CO ₂	1	2	1	4	2	2	-	-	1	1	2	6	1	2
Ochrona klimatu	2	2	-	2	1	1	-	-	-	-	1	9	1	1
Gospodarstwa ekologiczne i zdrowa żywość	-	-	3	4	1	-	1	-	-	-	2	2	2	2
Dbłość o lasy państwowe	-	-	1	1	1	1	-	-	-	-	1	4	1	-
Energetyka prosumencka	1	-	1	1	-	-	-	-	-	-	1	1	-	1
Ochrona wód i gleb	2	3	1	4	-	-	-	-	-	-	1	2	1	2
Sprzeciw wobec energii atomowej	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	1	-	-

Źródło: opracowanie własne.

Wątki związane z ochroną przyrody były zawarte we wszystkich analizowanych programach politycznych. Najczęściej poruszało je środowisko związane z Partią Zielonych, która jednak samodzielnie nie startowała w wyborach, a weszła w skład szerszego bloku Koalicji Obywatelskiej. Jedynie to ugrupowanie potwierdziło hipotezę drugą, mówiącą o tym, że lewica nawiązuje bezpośrednio do ekologizmu jako ideologii. Oznacza to, że cały program niezależnie od poruszanej problematyki oparty był na traktowaniu ochrony przyrody (preferowanie pewnego modelu, ponieważ w nauce jest ich wiele) jako nadrzędnej wobec np. polityki ekonomicznej czy bezpieczeństwa militarnego. Partia Zielonych państwo postrzegała jako: „[...] troszczące się o sprawiedliwość społeczną i ekologiczną”. Zaś społeczeństwo jako zasługujące „na prężną, innowacyjną gospodarkę, która zamiast na niskich kosztach pracy opiera się na wysokiej klasy zielonych technologiach” (*Partia Zieloni. Program 2018. Ekologicznie, demokratycznie, solidarnie*, s. 3).

Analizując ilościowy rozkład tematów poruszanych przez środowiska polityczne (patrz tab. 2.), należy stwierdzić, że najczęściej podnoszone były w programach wyborczych wątki dotyczące ochrony przyrody, następnie odnawialnych źródeł energii i redukcji CO₂, a także szerzej ochrony klimatu.

Biorąc pod uwagę listy komitetów startujących w poszczególnych wyborach, niezasadne byłoby porównywanie liczby odniesień do wątków ekologicznych występujących we wszystkich programach zbiorczo, ponieważ w 2015 r. w wyborach kandydowało więcej środowisk politycznych niż w 2019 r. Można natomiast porównać poszczególne słowa kluczowe występujące w programach komitetów wyborczych.

Treści dotyczące ekologii w programach partii politycznych są rozłożone w różnych podrozdziałach, jak np. rolnictwo, zdrowie, infrastruktura, gospodarka. Są jednak podrozdziały dedykowane wyłącznie tej problematyce np. ochrona środowiska i ochrona lasów: w lewicowych programach (*Polska jutra. Główne postulaty lewicy*, s. 3; *Program wyborczy Zjednoczona Lewica. Wybory 2019*, s. 42), w całym programie Partii Zielonych, w programach partii prawicowych i centrowych (*Deklaracja wyborcza PSL Wybory parlamentarne 2015*, s. 26; *Polski model państwa dobrobytu. Program PiS 2019*, s. 161; *Twoja Polska. Program Koalicji Obywatelskiej*, s. 91).

Analiza wyników wskazuje, że Platforma Obywatelska oraz Koalicja Obywatelska nie zabierały głosu na temat zdrowej żywności i gospodarstw ekologicznych. Problem ten podnosiło najczęściej Prawo i Sprawiedliwość, a następnie środowiska ludowców i Nowoczesnej. Komitety PO oraz KO nie wypowiadały

się również w obszarze dbałości o zasoby leśne należące do państwa ani w kwestii GMO. W tym ostatnim temacie sprzeciw wyrażały w 2015 r.: PiS, środowisko Kukiz'15 oraz Zjednoczona Lewica, w której skład wchodziła Partia Zielonych. Z kolei w 2019 r. Komitet Lewicy nie podnosił problemu GMO. Jedynym środowiskiem podejmującym ten temat we wspomnianych wyborach było PiS.

Warto zauważyć, że wyraźny sprzeciw wobec budowy elektrowni atomowych w Polsce w 2015 r. wyrażały tylko środowiska lewicowej Partii Razem oraz Zjednoczonej Lewicy, które w tamtym czasie współpracowały z Partią Zielonych jednoznacznie i mocno sprzeciwiającą się budowie takich elektrowni w Polsce.

Podsumowanie

W odniesieniu do postawionych we wstępie niniejszego artykułu hipotez należy stwierdzić, że pierwsza z nich się nie potwierdziła. Najwięcej wątków ekologicznych spośród wszystkich komitetów wyborczych podejmowało w swoim programie Prawo i Sprawiedliwość. Choć należy jeszcze zauważyć, że kolejne środowisko o charakterze konserwatywnym i narodowym oraz liberalnym gospodarczo działające na polskiej scenie politycznej (KORWiN i Konfederacja), jak wykazano wcześniej (patrz tab. 2), poza kilkoma wzmiankami nie uwzględniło wątków ekologicznych. Wynikało to z kilku przyczyn: przede wszystkim partie te stawiały na szybki wzrost gospodarki i traktowały postulaty zrównoważonego rozwoju jako hamujące te przemiany. Ponadto środowisko konserwatywnych-liberałów, a także narodowców uznawało, że część rozwiązań proekologicznych ma charakter lewicowy, narzucony przez Unię Europejską jako „nowa religia”, oparta na ekocentryzmie.

Druga hipoteza traktująca o ideologicznych postawach partii lewicowych odwołujących się do ekologizmu nie została potwierdzona poza jednym wyjątkiem, tj. programem Partii Zielonych, w którym takie fragmenty były zawarte. Cały program opierał się na założeniach, że priorytetem jest ekologia, nawet kosztem drogich rozwiązań w sferze gospodarczej. Ponadto występowały powiązane z ekologizmem postulaty o charakterze pacyfistycznym oraz feministycznym. Ugrupowanie to jednak nie startowało samodzielnie w wyborach w latach 2015 i 2019.

Trzecia hipoteza została potwierdzona. Komitety powiązane z Platformą Obywatelską, Prawem i Sprawiedliwością, a także Polskim Stronnictwem Ludowym częściej podejmowały tematykę ekologiczną w kampanii w 2019 r. Jedynie środowiska lewicowe mniej interesowały się problematyką ekologiczną

w 2019 r. Fakt ten może być związany z brakiem współpracy lewicy w tych wyborach z Partią Zielonych, która wówczas jako koalicjant mogła wpływać na postulaty programowe Koalicji Obywatelskiej.

Bibliografia

- Bernacki, W. (2007). Ideologia. W: M. Jaskólski (red.), *Słownik historii doktryn politycznych*. T. 3. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Bonenberg, M.M. (1999). *Człowiek i ziemia*. Kraków: Polska Akademia Nauk.
- Bożek, G. (2019). Gdzie jesteście. *Dziki Życie*, 9.
- Carter, R.L. & Simmons, B. (2010). The History and Philosophy of Environmental Education. W: A. Bodzin, B. Shiner Klein & S. Weaver (red.), *The Inclusion of Environmental Education in Science Teacher Education*. Dordrecht: Springer. DOI: 10.1007/978-90-481-9222-9_1.
- Deklaracja wyborcza PSL. Wybory parlamentarne 2015*. Warszawa.
- Dumna i bogata Polska. Program Partii KORWiN. Koalicja Odnowy Rzeczypospolitej Wolność i Nadzieja* (2015). Warszawa.
- Encyklika Laudato Si' Ojca świętego Franciszka. Poświęcona trosce o wspólny dom* (2015). Pobrano z lokalizacji: https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/encykliki/laudato_si_24052015.html [dostęp: 30.11.2023].
- Gawor, L. (2015). Oblicza polskiej sozologii: Walery Goetel i Julian Aleksandrowicz. *Wschodni Rocznik Humanistyczny*, 11, 203–215.
- Giddens, A. (2008). *Konsekwencje nowoczesności*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Gliński, P. (1996). *Polscy zieloni. Ruch społeczny w okresie przemian*. Warszawa: IFiS PAN.
- Heywood, A. (2007). *Ideologie polityczne. Wprowadzenie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Jabłoński, A. (2020). Interpretacje w naukach społecznych – aspekty teoretyczne i metodologiczne. *Teoria Polityki*, 4, 11–30. DOI: 10.4467/25440845TP.19.013.11779.
- Kwiatkowski, M. (2019). Heidegger, Jünger i zielony konserwatyzm. *Pressje*, 5.
- Maj, P. (2018). *Lewicowość, centrowość i prawicowość w nauce o polityce*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Maj, D. & Marczevska-Rytko, M. (red.) (2016). *Ekologizm*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Malendowicz, P. (2006). *Ultralewica a współczesność. Idee, programy, praktyka*. Piła: Wydawnictwo Państwowej Szkoły Zawodowej im. S. Staszica.
- Okraska, R. (2010). Rycerz przyrody. W: J.G. Pawlikowski, *Kultura a natura i inne manifesty ekologiczne*. Łódź: Stowarzyszenie „Obywatele Obywatelom”, Instytut Spraw Obywatelskich.
- Olejarczyk, E. (2016). Zasada zrównoważonego rozwoju w systemie prawa polskiego – wybrane zagadnienia. *Przegląd Prawa Ochrony Środowiska*, 2, 119–140. DOI: 10.12775/PPOS.2016.013.
- Partia Zieloni. Program 2018. Ekologicznie, demokratycznie, solidarnie*.

- Paszkievicz, K.A. (red.) (2004). *Partie i koalicje polityczne III Rzeczypospolitej* (2004). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Pliszczyński, A. (2016). Kampanie wyborcze polskiej Partii Zieloni w wyborach do Parlamentu Europejskiego. *Acta Politica Polonica*, 1(35), 67–76. DOI: 10.18276/ap.2016.35-06.
- Polska dla ciebie. Piątka Konfederacji – program Konfederacji Wolność i Nadzieja* (2019). Warszawa.
- Polska jutra. Główne postulaty lewicy* (brak miejsca i daty wydania).
- Polska Przyszłości. Program PO RP 2015* (2015). Warszawa.
- Polski model państwa dobrobytu. Program PiS 2019* (brak miejsca i daty wydania).
- Posłuszna, E. (2007). Ekstremistyczne ruchy ekologiczne – historia, strategia, ideologia. *Wrocławskie Studia Politologiczne*, 8, 92–106.
- Posłuszna, E. (2010). Główne idee prośrodowiskowego ekstremizmu. *Studia Polityczne*, 25, 33–52.
- Program Nowoczesna Polska dla każdego. Wartości, cele, działania* (2015). Warszawa.
- Program wyborczy Zjednoczona Lewica. Wybory 2019* (brak miejsca i daty wydania).
- PSL – Koalicja Polska. Łączymy Polaków* (2019). Warszawa.
- Radomski, G. & Tomaszewski, P. (2021). Refleksje nad badaniami myśli politycznej w Polsce z uwzględnieniem tendencji w wybranych krajach anglosaskich. Od delimitacji pojęć do aspektów metodologicznych. *Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne*, 69(1), 35–57. DOI: 10.15804/athena.2021.69.03.
- Razem inna polityka jest możliwa. Program wyborczy partii „Razem” 2015* (2015). Warszawa.
- Scruton, R. (2017). *Zielona filozofia. Jak poważnie myśleć o naszej planecie*. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Strategia zmiany. Kukiz’15. Potrafisz Polsko* (2015). Warszawa.
- Strzeliński, E. (2021). Bezpieczeństwo ekologiczne w kampanii prezydenckiej 2020 r. *Studia Ekonomiczne. Gospodarka, Społeczeństwo, Środowisko*, 1(7), 122–136.
- Tkaczewska, M. (2004). Od PPZ do Zielonych 2004. Czyli polscy zieloni w sferze polityki instytucjonalnej. *Państwo i Społeczeństwo*, 2, 79–113.
- Tokarczyk, R. (2010). *Współczesne doktryny polityczne*. Warszawa: Wolters Kluwer Business.
- Twoja Polska. Program Koalicji Obywatelskiej* (2019). Warszawa.
- Woźniak, W. (2017). Programy polskich partii politycznych jako materiał empiryczny w badaniach dyskursu politycznego. *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne*, 2, 41–58. DOI: 10.14746/ssp.2017.2.3.
- Zdrowie. Rodzina. Praca. Program PiS 2014* (brak miejsca i daty wydania).
- Zielony Manifest 2.0.* (brak miejsca i daty wydania). Pobrano z lokalizacji: <https://partiazieloni.pl/zielony-manifest-2-0/> [dostęp: 30.11.2023].
- Zielone Wiadomości* (2009). Pobrano z lokalizacji: <https://zielonewiadomosci.pl/wp-content/uploads/001.pdf> [dostęp: 5.10.2023].

Environmental issues in the programs of Polish political circles in the election campaigns in 2015 and 2019

SUMMARY The article structures the research problems related to ecological issues in the electoral programs of political parties and circles. The author tries to answer the question of where ecology ends and where the ideological approach to environmental protection known as ecologism begins. He also tries to determine whether ecologism is right-wing or left-wing in nature. The essence of the article is an analysis of the election programs of 2015 and 2019 in relation to the content of environmental protection. For the purpose of analysis, the author used the technique of desk research and discourse analysis by applying keyword-based retrieval.

As a result of the analysis, the author came to the conclusion that Platforma Obywatelska (Civic Platform) and Koalicja Obywatelska (Civic Coalition) did not talk about healthy food and organic farms. This problem was most often raised by Prawo i Sprawiedliwość (Law and Justice), and then by Polskie Stronnictwo Ludowe (Polish People's Party) and Nowoczesna (Modern Party). Platforma Obywatelska and Koalicja Obywatelska also did not comment on the care of state forest resources or the issue of GMOs. In 2015, PiS, Kukiz'15, and Zjednoczona Lewica (United Left), which included Partia Zielonych (Green Party), expressed their opposition to the latter issue. On the other hand, in 2019 the Left did not raise the issue of GMOs. The only group that raised this issue in the above-mentioned elections was PiS.

KEYWORDS ecologism, ecology, environmental protection, political parties' programs, election programs, political thought, political discourse

Data przekazania artykułu: 22.09.2023; data zaakceptowania artykułu: 26.10.2023.